

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2020, 9 (3): 2573/2594

Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya

Social Media As the New Panopticon of the Society of Spectacle

Ali Fikret AYDIN

**Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,
Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü**

**Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, Afyon Vocational School,
Department of Audiovisual Techniques and Media Production**

aliaydin@aku.edu.tr

Orcid ID:0000-0003-2915-9608

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 11.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 01.09.2020
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2020
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: Aydın, A . (2020). Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (3) , 2573-2594 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/56503/735793>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya*

Öz

Endüstri sonrası ortaya çıkan ve imajın baskın hale geldiği toplum, Fransız düşünür Debord tarafından “gösteri toplumu” terimiyle ifade edilmiştir. Gerçek ile sahtenin iç içe geçtiği gösteri toplumunda, her şey görüntüler üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Geleneksel medyayla birlikte devam eden gösteri, internetin ve sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte devam etmiştir. Gösterinin kendisine yaşam alanı bulduğu bu mecra farklı boyutlar kazanmıştır. Kullanıcıların gösterinin bir parçası haline geldiği sosyal medya, yeni bir gösteri ve gözetim alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda sosyal medyanın yeni bir panoptikon olduğu söylenebilir. Panoptikon, Jeremy Bentham tarafından oluşturulmuş bir hapisane modelidir. Bu modelde, kuledeki kişi bütün hücreleri görebilirken hücrelerde bulunanlar kuledeki kişiyi görememektedir. Günümüzde sosyal medyayla birlikte bu gözetim şekli farklı yöne doğru evrilmiştir. Bu yeni panoptikonda tek taraflı gözetimin yerini herkesin birbirini gözetlediği bir ortam almıştır. Mahremiyetin ortadan kalktığı sosyal medyada gösteri durmaksızın devam eder. Betimleyici ve eleştirel nitelikteki bu çalışmada sosyal medya, “gösteri toplumu” ve “panoptikon” kavramları çerçevesinde ele alınarak tartışılmıştır.

Özet

Gerçek ile sahtenin birbirinin yerine geçtiği, imajın hakim olduğu ve her şeyin görüntüler üzerinden değerlendirilmeye çalışıldığı toplumları Fransız düşünür Debord “gösteri toplumu” terimiyle belirtmiştir. Meta fetişizminin toplumu hakimiyeti altına aldığı gösteri toplumunun gelişimi kapitalizmle doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmektedir. Kapitalist sistem daha çok tüketmeyi ve gösteriyi özendirerek toplumu disipline etmeye çalışmaktadır. Gösteri toplumunda bireyler hakikatten ve eleştirel düşünceden uzaklaştırılarak pasif hale getirilmeye çalışılmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde her şey yerini bir temsile bırakmaktadır. Meta üretim sürecinde kitle iletişim araçlarıyla birlikte doğal olanın köklerinden kopartılarak yerini yapaylığa bıraktığı görülmektedir. Böylelikle gösterinin baskın olduğu bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Her şeyin görseller ve imajlar üzerinden sunulduğu bu sosyal yapı, bireyler arasındaki ilişkilere de yansımaktadır. İnsanların birbirlerinden uzaklaşmalarına ve iletişimin gerçek anlamda işlemesine engel oluşturmaktadır. Bu süreçte gösterinin devam etmesini sağlayan ve insanların algılarını istediği doğrultuda yönlendiren medyanın büyük bir etkisi ve gücü söz konusudur.

Geleneksel medya yoluyla varlığını devam ettiren gösteri, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte internetin ve beraberinde özellikle sosyal medyanın ortaya çıkması sonucu gücünü artırmayı sürdürmektedir. Sosyal medyayla birlikte gösteri artık kendisine yeni bir yaşam alanı bulmuş ve bu mecra farklı boyutlar kazanmıştır. Kullanıcıların gösterinin bir parçası haline

* Bu çalışma 4-7 Nisan 2019 tarihleri arasında Gaziantep’te düzenlenen III. Uluslararası Avrasya Multidisipliner Çalışmalar Kongresinde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

geldiği sosyal medya, yeni bir gösteri ve gözetim alanı haline gelmiştir. Bu noktada sosyal medyanın yeni bir panoptikon haline geldiği ifade edilebilir. Panoptikon, Jeremy Bentham tarafından oluşturulmuş bir hapisane modelidir. Hapishanenin ortasında bir kule vardır ve bu kuledeki kişi aynı anda birçok hücreyi gözetleyebilmektedir. Hücresinin gözetlendiğini bilen kişiler ise davranışlarına dikkat etmektedir. Bu hapisane modelinde, kuledeki kişi bütün hücreleri görebilirken hücrelerde bulunan mahkûmlar kulede bulunan kişiyi görememektedir. Burada gözetleyicinin otoritesini pekiştiren ve etkin bir denetim yapılmasını sağlayan asıl nokta, otoritenin görünmeden görebilmesidir. Gözetlenen kişilerde ortaya çıkan sürekli gözetlenme hissi, mahkûmlar üzerinde baskı ve tedirginlik yaratmaktadır. Böylelikle hücrelerde bulunan tutuklular, öz denetimlerini en üst seviyeye çıkararak davranışlarını farklı davranışlar içerisine girebilmektedir. Bentham tarafından tasarlanan bu hapisane modeli daha sonraki zamanlarda Foucault tarafından modern gözetleme toplumunun bir metaforu olarak ele alınmıştır. Düşünür, bu sistemin modern dönemde iktidarın işleyişini sağlayan ve gücünü pekiştiren bir kontrol mekanizması olduğunu belirtmiştir. Bu mekanizma sayesinde iktidarların bireyleri ve onların bedenlerini daha rahat kontrol altına alarak disipline ettiklerini ifade etmiştir.

Günümüzde sosyal medyanın yaygınlaşması ve aktif bir şekilde kullanılmasıyla birlikte Bentham'ın klasik panoptik yapısının farklı bir noktaya doğru evrildiği görülmektedir. Tek taraflı gözetimin yapıldığı panoptikonda kişiler ne zaman gözetlendiği bilgisine sahip olmazken, sosyal medyayla beraber ortaya çıkan yeni panoptikonda herkes birbirini gözetlemektedir. Yani artık asimetrik gözetleme yerine simetrik gözetimin ortaya çıkması söz konusudur. Önceleri baskı ve zorlama ile yapılan gözetim artık yerini gönüllülüğe ve rızaya dayalı gözetime bırakmıştır. Mahrem olan her şey sırf görünür olmak adına kamunun tüketimine açık hale gelmektedir. Mahremiyetin ortadan kalktığı sosyal medyada gösteri durmaksızın devam etmektedir. Panoptikonun önemli unsurlarından biri olan sosyal medya, gösteri toplumunun imaj üretim mekanizmalarından birisi haline gelmiştir. Sosyal medyada paylaşılan her bilgi ve görüntü, kapitalist sistemin ve gösteri toplumunun bir parçası olarak iktidar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılabilir. Sosyal medyada yapılan paylaşımlar aracılığı ile kişilerin ardında bıraktığı dijital izler, gözetimin kolay bir biçimde yapılmasına imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla Foucault'nun ifadesiyle "görünür olmak" bir tuzak olmakta ve bireyler iletişimin öznesi yerine gözetim sisteminin bir nesnesi haline dönüşebilmektedir. Röntgencilik kanıksanması, iktidarın gözetim iştahını artırarak daha pervasızca davranmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan kitlelerin daha kolay kontrol edilmesine ve manipüle edilmesine zemin hazırlamaktadır. Yeni panoptik sistem, farkında olmadan otoriteye gönüllü itaat eden kişilerin davranışlarının şekillendirirken diğer taraftan izlemeyi ve teşhir edilmeyi olağan hale getirmektedir.

Gözetim pratiklerinin normalleştiği sosyal medyada her zaman beğenilmek ve izlenmek, kullanıcılar için haz verici bir durum haline gelmiştir. Hatta çoğu kez kişiler sosyal ağlarda, gerçek benliklerini bir tarafa bırakarak ideal bir benlik yansıtmaya çalışmaktadırlar. Böylelikle o ideal benlikleri beğenildikçe daha çok haz duymaya başlamaktadırlar. Dolayısıyla onaylanmayı arzu eden kişiler, bu

hazdan uzaklaşmamak için herhangi bir direniş göstermeksizin her türlü gözetime izin vermektedirler. Ayrıca gözetim oyunu, bireylerin eğlence ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak sosyal medya platformlarına katılımın artarak devam etmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan bu durum, denetimi sürekli hale getirmek isteyen iktidarların, toplumsal bağlamda rızayı inşa etmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya, Chomsky'nin ifadesiyle "rızanın imalatı"na olanak sağlayan bir araç özelliği kazanmaktadır. Bu süreçte daha çok araçsal aklın ön planda tutulduğu söylenebilir. Bu akıl ise özellikle güç elde etmek ve daha çok gözetlemek isteyen iktidarlar tarafından kullanılmaktadır. Düşünsel köklerinden koparılan araçsal akılla birlikte Marcuse'un "tek boyutlu insan"ı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu ise müzakere ve iletişimi ortadan kaldırarak hakikate varılmasını ve demokratik toplumun inşasını güçleştirmektedir.

Betimleyici ve eleştirel nitelikteki bu çalışmada öncelikle "gösteri toplumu" ve "panoptikon" kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra gösteri toplumunda sosyal medyayla birlikte ortaya çıkan yeni gözetim pratikleri, söz konusu kavramlar çerçevesinde ele alınarak, günümüzde geldiği nokta tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gösteri Toplumu, Guy Debord, Panoptikon, Foucault, Sosyal Medya.

Social Media As the New Panopticon of The Society of Spectacle

Abstract

The society that emerged after the industry and the image became dominant was expressed by the French thinker Debord with the term "society of spectacle". In the society of the show where the truth and the fake are intertwined, everything has begun to be evaluated through images. The spectacle, which continued with the traditional media, continued with the advent of the internet and social media. This medium, where the spectacle has found a living space, has gained different dimensions. Social media, where users have become part of the spectacle, has become a new spectacle and surveillance space. In this context, it can be said that social media is a new Panopticon. Panopticon is a prison model created by Jeremy Bentham. In this model, the person in the tower can see all the cells, while those in the cells cannot see the person in the tower. Today, with the social media, this form of surveillance has evolved in a different direction. In this new Panoptikon, one-sided surveillance has been replaced by an environment where everyone is watching each other. The show continues non-stop on social media where privacy has disappeared. In this descriptive and critical study, social media was discussed within the framework of the concepts of "society of spectacle" and "panopticon".

Summary

The societies where the real and the fake replace each other, the image is dominant and everything is tried to be evaluated through the images, is stated by the French thinker Debord with the term "show society". The development of the society of spectacle, where commodity fetishism dominates the society, takes place in direct proportion to capitalism. The capitalist system tries to discipline the society by encouraging more consumption and spectacle. In the society of spectacle, individuals are tried to be passive by removing them from truth and critical thinking. Everything leaves its place to a representation in social life. In the process of commodity production, it is seen that the natural one has been removed from its roots along with the mass media and has been replaced by artificiality. Thus, a social structure emerges where the spectacle is dominant. This social structure, where everything is presented through images and images, is also reflected in the relationships between individuals. It prevents people from diverging from each other and the real functioning of communication. In this process, the media has a great influence and power that continues the spectacle and directs people's perceptions in the direction they want.

The spectacle, which continues its existence through traditional media, continues to increase its power as a result of the emergence of the internet and especially social media with the developments in communication technologies. With social media, the spectacle has found itself a new living space and this channel has gained different dimensions. Social media, where users have become part of the show, has become a new show and surveillance space. At this point, it can be stated that social media has become a new panopticon. Panopticon is a prison model created by Jeremy Bentham. There is a tower in the middle of the prison and the person in this tower can watch many cells at the same time. People who know that their cell is being watched pay attention to their behavior. In this prison model, the person in the tower can see all the cells, while the prisoners in the cells cannot see the person in the tower. The main point here is to reinforce the supervisor's authority and ensure an effective control, the authority's invisible visibility. The constant sense of surveillance in people who are being watched creates pressure and anxiety on prisoners. Thus, the prisoners in the cells can take their self-control to the highest level and engage in different behaviors. This prison model, designed by Bentham, was later considered by Foucault as a metaphor of the modern surveillance society. The thinker stated that this system is a control mechanism that ensures the functioning of the power and reinforces its power in the modern period. He stated that, thanks to this mechanism, the governments discipline individuals and their bodies more comfortably under control.

Today, with the spread and active use of social media, Bentham's classical panoptic structure has evolved to a different point. In this new Panoptikon, where unilateral surveillance is carried out, people do not have the knowledge of when they are being watched, while in the new panopticon

that comes with social media, everyone is watching each other. In other words, the emergence of symmetrical surveillance instead of asymmetrical surveillance is the word. Surveillance, which was previously carried out by pressure and coercion, has now been replaced by voluntary and consent-based surveillance. Everything that is intimate becomes open to public consumption just to be visible. The show continues on social media where privacy has disappeared. Social media, one of the important elements of panopticon, has become one of the image production mechanisms of the society of spectacle. Every information and image shared on social media can be used by the government for various purposes as part of the capitalist system and society of spectacle. The digital traces left behind by people through the posts on social media enable the surveillance to be carried out easily. Therefore, in Foucault's expression, "being visible" is a trap and individuals can become an object of the surveillance system instead of the subject of communication. The assertion of voyeurism causes the government to act more recklessly by increasing the surveillance appetite. On the other hand, it paves the way for easier control and manipulation of the masses. The new panoptic system shapes the behavior of those who unwittingly voluntarily obey the authority, while on the other hand it makes it common to monitor and display.

In social media, where surveillance practices are normalized, always being liked and watched has become a pleasure for users. In fact, people often try to reflect an ideal self by leaving their real selves aside. In this way, they start to enjoy more and more of their ideal selfies. Therefore, those who desire to be approved allow any kind of surveillance without any resistance to avoid this pleasure. In addition, the surveillance game leads to increasing participation in social media platforms to meet the entertainment needs of individuals. On the other hand, this makes it easier for the authorities, who want to maintain control, to build consent in a social context. Therefore, social media, with the words of Chomsky, becomes a tool that allows for "manufacturing consent". In this process, it can be said that mostly instrumental mind is prioritized. This mind is used especially by the rulers who want to gain power and observe more. Marcuse's "one-dimensional person" is tried to be created with the instrumental mind taken from its intellectual roots. This makes it difficult to reach the truth and to build the democratic society by eliminating negotiation and communication.

In this descriptive and critical study, firstly, the concepts of "society of spectacle" and "panopticon" were tried to be explained. Then, the new surveillance practices that emerged with the social media in the show society were handled within the framework of these concepts and the current point was discussed.

Keywords: Society of Spectacle, Guy Debord, Panopticon, Foucault, Social Media.

Giriş

Günümüz toplumları esasında metanın tahakkümü altında bulunan, tüketimin körüklendiği ve aklın araçsallaştığı gösteri toplumlarıdır. Debord "Gösteri Toplumu" adlı eserinde modern gösterinin özünde sorumsuz bir egemenlik statüsüne ulaşmış otokratik pazar ekonomisinin hükümlerine ve bu hükümlere eşlik eden yeni hükmetme tekniklerinin tamamı olduğunu söylemektedir (Debord, 2012: 125). Hakikat ile imaj arasındaki sınırların bulanıklaştığı gösteri toplumu, geleneksel medyada devam ettirdiği varlığını aynı zamanda sosyal medyada da sürdürerek gücünü pekiştirmeye devam ettirmektedir.

Sosyal medyada gösteri ile birlikte gözetimin de etkin bir şekilde var olduğu ve yeni bir panoptikonun ortaya çıktığı görülmektedir. Mahkûmları kontrol altında tutmak ve disipline etmek üzere Bentham tarafından ortaya atılan panoptikon modeli, Foucault tarafından iktidarların işleyişini anlatmak amacıyla bir metafor olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla panoptikon metaforu, günümüz gösteri toplumlarında sosyal medyayla birlikte farklı bir yöne evrilen gözetim pratiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Panoptik modelde kişiler ne zaman gözetlendiğini bilmezken, sosyal medyayla birlikte ortaya çıkan yeni panoptikonda herkes birbirini gözetlemektedir. Baskı ile yapılan gözetimin yerini gönüllülüğe ve rızaya dayalı gözetim almıştır. Sosyal medyada ortaya çıkan bu gözetim şekli, gözetlemeyi ve gözetlenmeyi yaygın hale getirerek normalleştirmektedir. Bu ise kişilerdeki mahremiyet kaygısını ortadan kaldırarak mahrem olan her şeyin sırf görünür olmak uğruna kamunun tüketimine açık hale getirmektedir. Bireyler fikirlerden ve önermelerden ziyade görüntüler ve imajlar üzerinden birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Dolayısıyla gösteri toplumunda ortaya çıkan bu gözetim ortamı, müzakereyi devre dışı bırakarak hakikate ulaşmayı ve demokratik bir toplumunun oluşumunu zorlaştırmaktadır.

Sosyal medyayı "gösteri toplumu" ve "panoptikon" kavramları üzerinden tartışmayı amaçlayan bu çalışmada, öncelikle ilgili kavramlar açıklanacaktır. Daha sonra gösteri toplumunda sosyal medyayla birlikte ortaya çıkan yeni gözetim pratiklerinin günümüzde geldiği nokta tartışılacaktır.

1. Debord ve Gösteri Toplumu

Gösteri toplumu kavramı, 1967 yılında Fransız anarşist, düşünür ve sinemacı Guy Debord tarafından ele alınmıştır. Debord, "Gösteri Toplumu" adlı eserinde, meta fetişizminin topluma hükmettiğini ve insanları birbirlerinden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. Gösterinin gelişimi kapitalizmle doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Çünkü Debord'a göre kapitalist toplum, tüm bireyleri "müşteri" sıfatıyla etiketleyen, bedensel ve zihinsel sömürülerinin boş zaman ve eğlence endüstrisi içinde "gösteri" kılıfına bürünerek görünmez kılındığı bir toplumdur (Bayram, 2015: 245;

Tükel, 2014: 9). Modern üretim koşullarının hüküm sürdüğü toplumların tüm hayatı bir gösteri şeklinde görünmektedir. Dolayısıyla gösteri toplumunda yaşanmış olan her şey yerini bir temsile ya da imaja bırakmıştır (Debord, 2012: 13).

Debord, gösteri fikrini günümüz toplumunun merkezine yerleştirmekte ve ona göre gösterinin ana amacı, var olan sistemin akıldışılığını akılcılaştırmaktır. Debord'a göre, modern toplumların tüm hayatı, sonsuz sayıdaki gösterilerden oluşmaktadır. Gösterinin içeriği ve biçimi, gerek enformasyon ya da propaganda, gerekse reklam veya eğlencenin tüketilmesi yoluyla mevcut sistemin koşullarını ve amaçlarını tümüyle aynen doğrulamaya dayanmaktadır (Evecen, 2018: 483).

Gösteri toplumunda görülen dünya metanın dünyası olmaktadır. Modern iktisadi üretim, hükümranlığını yoğun bir şekilde genişleterek emperyalist tahakkümle egemenliğini devam ettirmektedir (Debord, 2012: 26). Gösteri toplumunda modern hayatın, maddi ve tinsel boyutta kapitalist aklın denetimine girdiği söylenebilir. Gündelik yaşam; hegemonik ideoloji tarafından tüketimci bir mod'da tutulmaya çalışılmaktadır. Kapitalist sistem, gösteri ve tüketim üzerinden toplumu disipline etmekte, gösteriyi ve tüketimci bilinci yaygınlaştırarak bireyi gönüllü bir itaatın, köleliğin, uyumculuğun ve katılımcılığın öznesi haline getirmektedir. Toplumun kontrolü ve yönlendirilmesi için artık karmaşık-etkili disiplinler tekniklere gerek duyulmamaktadır. Kapitalist sistem, medya yoluyla arzu ettiği kitleleri (alışverişkolik, sosyal medya bağımlısı, telkine açık vs.) kolayca üretmekte, tüketimciliği bir değer ve yaşam ideolojisi olarak sunmaktadır (Aytaç, 2006: 31,36). Bu süreçte moda ve gençlik dergileri, reklamlar, sosyal medyada paylaşılan içerikler, televizyonda yayınlanan diziler ve programlar, bireylerin çeşitli tüketim alternatiflerini öğrendikleri, farklı hayat tarzları ve tüketim şekilleri ile ilgili bilgi elde ettikleri önemli araçlar olmaktadır (Yamanoğlu, 2010: 58). Böylelikle medyanın biçimlendirmesiyle birlikte gösterinin hakim olduğu bir toplumsal yapının ortaya çıktığı görülmektedir.

Medya çağı, aynı zamanda bir gösteri çağıdır. Gösteri çağı ise, gerçeğin yerini imajın aldığı, her şeyin eğlence unsurlarıyla birlikte sunulduğu içerikten koparıldığı, devamlı şekilde yapılan enformasyon bombardımanı ile insanların tepkisiz hale getirildiği ve algılama becerisinin azaldığı bir dönemdir. Gösteri çağına geçişle birlikte, görsel imge üretiminin ön plana çıkarıldığı ve bir anlamda gerçeğin örtbas edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Gösteri, insanların olup bitenleri görmezlikten gelmelerini ve yine de anlaşılabilen bir şey varsa bunu unutturmayı büyük bir ustalıklarla başarmaktadır (Öker, 2005: 244; Debord, 2012: 131). Debord'a göre gösteri kapitalistleşmenin bir sonucudur. Kapitalist düzen, sistemin kesintiye uğramaması için, bireyleri kendi sistemi içerisinde etkisiz hale getirerek

onları pasifize etmiştir. Bu bağlamda insanları etkisiz hale getirmek için yapılan en önemli kapitalist etkinlik ise gösteridir. İleri kapitalizm ile birlikte toplumdaki her şey görüntüler üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Görüntünün ön plana çıkması ile birlikte nitelikli olanın yerini nicel değerler almıştır (Kaya, 2017: 821). Gösteri kendini tartışılmaz ve erişilmez devasa bir olumluluk olarak sunmaktadır. Bu bağlamda Debord'un ifade ettiği gibi gösteri, "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür" demektir (Debord, 2012: 16). Bu bağlamda sadece görünürlük üzerinden kurulan iletişim ve beraberinde eleştirel aklın devre dışı bırakılması gösteri toplumunun sürekliliğini sağlayarak demokratik toplumun inşasını sekteye uğratmaktadır.

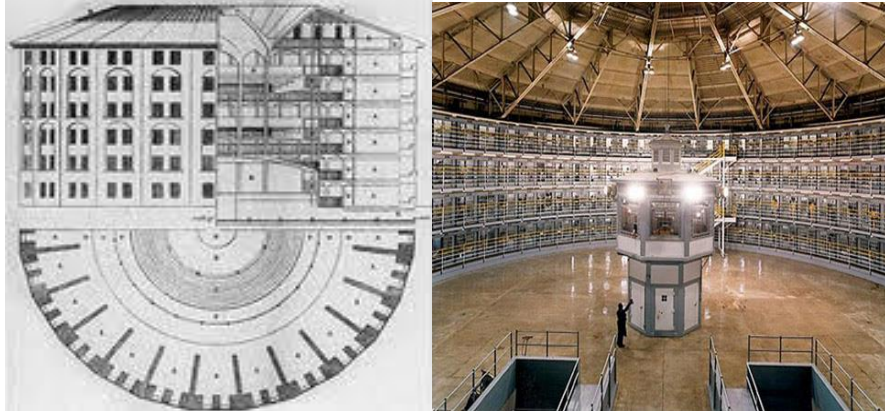
Bir dönem siyaset, iş, eğitim, hukuk ve daha birçok toplumsal alandaki üslubu tipografinin belirlemesi gibi, günümüzde de kontrolü eline geçiren medyadır. Sosyal yaşam içerisinde insanlar artık birbirleriyle konuşmamakta, aksine birbirleriyle eğlenmekte ve karşılıklı olarak alıp verdikleri fikirlerden ziyade imajlar olmaktadır. Kişiler bundan böyle önermelerle değil, iyi görüntüler, şöhretler ve reklamlarla tartışmaktadırlar (Postman, 2004: 106). Gerçek ile imajın iç içe geçerek aralarındaki sınırların bulanıklaştığı gösteri toplumunda, tartışmanın söz konusu kavramlar zemininde yapılıyor olması, hakikate ulaşmayı imkânsız hale getirmektedir.

2.Bentham'dan Foucault'ya Panoptikon

18.yüzyılda büyük karışıklıklar içerisinde bulunan imparatorluklar, kendi halklarını kontrol edebilmek amacıyla, otoriter kontrol sistemleri oluşturmaya çalışıyorlardı. İşte tam bu dönemde yeni bir yapı tipi ortaya çıkmıştır. Filozof, hukukçu ve refomcu Jeremy Bentham mimar olan kardeşi Samuel Bentham ile birlikte gözetleme konusunda gücü elinde bulunduranlara yardımcı olacak bir yapı tasarlamıştır. 1785 yılında inşa edilen bu yapı panoptikon olarak adlandırılmıştır (Özdel, 2012: 23; Şentürk ve Elçiboğa, 2017: 120-121). Panoptikon kavramının kökeni, Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Kavramın Argus Panoptes adlı bazen dört gözlü, bazen ise tüm vücudu gözlerle kaplı olarak tasvir edilen aynı anda birden fazla şeyi görebilen bir karakterden esinlenerek oluşturulduğuna inanılır. Panoptes'in en önemli özelliği ise görülmeden, görebilir olmasıdır (Kaygısız, 2017: 2078).

Jeremy Bentham (2008:13), tasarlanan bu yapının nezaret altında tutma, hapis, tecrit, zorla çalıştırma, eğitim gibi çeşitli amaçlarla kullanılabilmesini ve farklı mekanlara uyarlanabileceğini belirtmiştir. Söz konusu amaçlara ulaşılabilmesi ve etkin bir gözetleme yapılabilmesi ise "görünmeden gözetleme" ilkesinin uygulanmasına bağlı olmaktadır (Bentham, 2008:23). Görünmeden görme, gözetleyicinin asıl işlevini ortaya çıkartmaktadır (Baştürk, 2016: 24). Mekân içerisinde sürekli gözetlenme hissi, mahkûmlar üzerinde baskı ve tedirginlik yaratıp, öz denetimlerini en üst seviyeye çıkararak davranışlarını şekillendirmektedir.

Resim 1. Panoptikon'un Mimari Tasarımı

Kaynak: Özdel, 2012: 24

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi klasik panoptik mimari dairesel bir binada gerçekleştirilmektedir. Yuvarlak ve kubbeli yapının çevresi iki pencere hücrelere bölünmüştür. Biri dışarıdan açılarak ışığın geçmesine izin verirken, diğeri ise avluya doğru açılan başka bir penceredir. Merkezde yani avlu kısmında, etrafındaki periferik hücrelere doğru açılan pencereleri olan bir kule vardır. Kulede, birbirinden ayrılmış ve bireyselleştirilmiş hücreleri gözetlemekle görevli bir kişi vardır. Her hücre kuleden sürekli olarak görünmekte ve kule hücrelerden görünürken, mahkûmlar aslında belirli bir zamanda gerçekten gözetlenip gözetlenmediklerini asla bilemezler (Hamann, 2020: 69; Safaei, 2020; Foucault, 2012: 86). Böylelikle gözetleyicinin gözetlenenler üzerinde daha kolay otorite kurması ve bu hakimiyeti devam ettirmesi mümkün olabilmektedir.

Panoptikonda her şey gözetim halinde olup mahremiyete yer yoktur. Gözetimle birlikte disiplin sağlanmakta ve mahkûmların davranışları tek bir kalıba alınmaktadır. Mahkûmlar ne zaman olduğunu bilmese de, izlendiklerini bilmekte ve davranışları sadece izlenme tehdidi ile kontrol edilmektedir. Bentham, panoptikonu "bir üst aklın, gücü elde etmesinin yeni bir modeli" olarak ifade etmiştir (Kaygısız, 2017: 2080; Bossewitch ve Sinnreich, 2012, 230; Kutluer, 2016: 50). Esasında panoptikon, hapishanenin de ötesinde, bir gözetim sistemidir. Foucault bu mimari yapıyı modern gözetleme toplumunun bir metaforu olarak kullanmıştır. Bentham'ın panoptikon planı asimetrik gözetim felsefesine dayanmaktadır. Asimetrik gözetim, kişinin ne zaman gözetlendiğini bilmemesi üzerine kuruludur (Büyük ve Keskin, 2012: 67; Karşlıoğlu, 2014: 28; Sucu, 2019: 10). Bu kapatma pratiği, gözetimi daha güçlü bir şekilde yerine getirmek ve kapitalizmin ihtiyaç duyduğu disiplini sağlamak için etkili bir işlevi yerine getirmektedir (Foucault, 2011: 14).

Foucault, bu sistemin modern dönemde iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bir denetim mekanizması olduğunu vurgulamaktadır. Böylece iktidarlar, bireyleri ve onların bedenlerini kontrol altında tutarak disipline etmektedir. Panoptikon, iktidarın işleyişini ve sürekliliğini sağlamak için mahkûmlar üzerinde bilinçli ve sürekli bir görülebilirlik halini yaratmaktadır. Panoptikonun etkisi de buradan kaynaklanmaktadır. Mahkûmların iletişimin öznesi olamadığını belirten Foucault'ya göre görünürlük bir tuzaktır (Foucault, 1992: 251-252). Böylece gözetlenenlerin mevcut düzene karşı direniş göstermesinin önüne geçilmektedir. Devamlı surette otoritenin "göz"üne maruz kalmak, gözetim altındaki kişilerin harekete geçme gücünü ortadan kaldırmaya yetmektedir.

Foucault, toplumların hatta tüm dünyanın dev bir panoptikona dönüştüğünü ifade etmektedir. İktidarlar, artık o panoptikon tasarımında görülen dev kuleden ibarettir. "Dev kule" toplumdaki kişilerin, asla bedenini göremediği ve o gözetleyicinin devamlı kendilerini izlediklerine inandıkları bir güçtür. İnsanların birbirleriyle iletişim kuramayacak hale geldiği toplum, bu gözetleyicinin kendileri için yarattığı hücrelerde, yalnızca gözetleneceği korkusuyla yaşamaktadır. Foucault, o kulenin tepesinde sürekli olarak gözetleyen iktidar imgesinin, aslında vücutsuz kulenin üzerinde yüksekte yer alan dev bir göz olduğundan söz eder; dev göz iktidarın gözüdür. Gözetlemekten vazgeçmeyen ancak ne vücudunu gördüğümüz ne de kim olduğunu bildiğimiz bir imgedir (Özdel, 2012: 25; Çamuroğlu, 2016: 105). Bu imgenin varlığını devam ettirmesi, kişilere itaat etmekten başka seçenek bırakmamaktadır.

Böyle bir modelde; mahkûmu iyi davranmaya, deliyi sakinleştirmeye, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için gücün kullanılmasına ihtiyaç kalmamaktadır. Foucault'ya göre bedenleri mekâna yerleştirme, iktidar merkezleri ve kanalları düzenleme, bir iktidarın araçlarını ve müdahale biçimlerini tanımlama tarzıdır ve bu tarz hastanelerden okullara, hapishanelerden işletmelere kadar toplumsal yaşamın her alanında devreye sokulabilmektedir (Foucault, 1992: 254-258). Böylece iktidar kendi tahakkümünü sağlayarak sürekliliğini garanti altına almaya çalışmaktadır.

Bentham tarafından tasarlanan ve Foucault'nun söylemi ile derinlik kazanan panoptikon metaforu, iletişim teknolojileri tarafından kuşatılmış günümüz toplumlarını yorumlama noktasında pratik bir kavrayış sunmaktadır. Kapitalist sistem içerisinde giderek gelişen teknolojik gelişim, gözetim pratiklerini daha kolay hale getirmekte ve yaşamın her alanında denetimin sürekli olmasına yol açmaktadır. Bugün, bireyler yalnızca iş hayatlarında değil; özel hayatlarında da gözetlenebilmektedir. Veri bankaları yoluyla artık her şeyin kayıt altına alındığı dijital izler sayesinde, iktidarın 'bilme isteği' yani görünmeden her şeyi görme arzusu devamlı şekilde karşılanmaktadır (Okmeydan Bitirim, 2017: 57-58). Elektronik izleme sistemlerinin bir nevi panoptikon anlayışının sanal simülasyonu olduklarını

söylemek mümkündür. Bütün video ve ses kayıtları, elektronik izler ve GPS sinyalleri ile birlikte günlük hayatımızın her alanı erişime açılarak elektronik bir hapishane ortamı oluşmaktadır (Büyük ve Keskin, 2012: 67). Bu ortam, bireylerin iktidarın belirlediği sınırların dışına çıkmasını yasaklayarak belirli kalıplar içerisinde davranmasına neden olmaktadır.

Elektronik hapishanenin en belirgin örneği olarak günümüzde Çin'in yaptıkları gösterilebilir. Çin devleti, gelişmiş yüz tanıma teknolojileri, yapay zekâ tabanlı veri analiz sistemleri ile neredeyse bütün vatandaşlarını takip etmektedir. Ayrıca Çin vatandaşlarının birtakım kıstaslara göre puanlamaya tabi oldukları sosyal kredilendirme sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde, düşük kredi puanlı vatandaşlar ulaşım, barınma, çalışma ve çeşitli temel haklarından yoksun bırakılmaktadır (Atasoy ve Ormanlı, 2019, 403). Bu tarz uygulamalarla demokratik özgürlüklerin kısıtlanması, gözetim mekanizmalarının gücünü daha çok arttırarak yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Gösteri toplumunda teknolojik gelişimin geldiği noktada internet ve beraberinde ortaya çıkan sosyal medya da önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Çarpıtılmış bazı fikirlerin yaygın şekilde dolaşıma sokulduğu ve propagandanın kolaylıkla yapılmasına olanak sağlayarak insanları zorlayıcı bir güce gerek kalmaksızın manipüle eden, bunu eğlence ve sosyallik maskesi altında yapan bir mecra olarak sosyal medya, geçmişte var olan gözetim pratiklerinin farklı bir noktaya evrilmesine neden olmuştur.

3.Gösteri Toplumunda Yeni Panoptikon Olarak Sosyal Medyayı Tartışmak

Seyir ve izleme üzerine kurulu gösteri toplumunun amaçları, para, şıklık, şöhrat ve başarı üzerine kurulu olup en temel özellik eğlence olmaktadır. Bunları yayılımı ve empoze edilmesi noktasında aktif rol üstlenen kitle iletişim araçları basit bir aletler toplamı olarak görülse de aslında hiç de yansız değildir, aksine bizzat gösterinin bütüncül özdevinimine elverişli olan araçlardır. Özellikle internet, medya gösterilerinde, kullanıcıların her türlü katılım sağlayabileceği etkileşimli (interaktif) bir alan sunmaktadır. Gösteri, geleneksel medyada kendine yer bulurken, yeni medyanın da bundan uzak kalmadığı; özellikle sosyal medyanın, gösterinin var olduğu ve etkisini yoğun şekilde gösterdiği bir ortam haline geldiği görülmektedir (Debord, 2012: 19; Çakır, 2013: 30-31).

Gösteri ile birlikte meta, toplumsal yaşamı bütün olarak işgal etmeyi başarmıştır (Debord,2012: 27). Görülebilen her şey tüketilen metanın gösteri ile ilişkisel olarak varlığını pekiştirmektedir. Bu pekiştirme, yeni medyanın cemaatleri olarak adlandırılan sosyal ağlar ile olmaktadır. Instagram, Facebook, Twitter, WhatsApp ve YouTube gibi sosyal paylaşım siteleri ile gösteri kendine yeni bir yaşam alanı bulmaktadır (Baş, 2015: 2).

Sosyal medya, geleneksel medyada yer verilmeyecek bazı düşüncelerin, aktivist eylemlerin veya becerilerin sahneye çıktığı ve beğenilerle sahnede var olduğu bir ortamdır. Bu bağlamda, ütöpik söylemler doğrultusunda insanlığa hizmet edecek sansürlü bir medya, demokratik iletişim ve özgürlük gibi hayallere kavuşturacak bir araç gibi görülmektedir. Halbuki bu tip sistemlerde görünür olmak bir tuzak olabilmektedir. Kullanıcılar her ne kadar ön planda iletişim öznesi olarak görülse de esasında arka planda pazarlama sisteminin bir nesnesi konumundadırlar. Bu sistemde iktidar, post-modern dünyanın cezbedici kavramları olan mutluluk ve özgürlük sloganlarıyla bireyleri kendisine çağırılmaktadır. Kullanıcının, sunulan ücretsiz sanal hizmetlere karşı takas ettiği şey aslında mahremiyetinin paylaşılması ve hatta sahipliğidir (Yanık, 2017: 793). Öyle ki kişiler başkalarının özel hayatını kendi eğlenceleri için rahatlıkla kullanabilmekte ve gözetlenen bireyin ruh hali, gözetleyerek eğlenen insanların umurunda bile olmamaktadır (Niedzviecki, 2010, 48). Sosyal medyanın yaygınlaşması, gözetim pratiklerinin kiteselleşmesine ve gözetimin toplumsal pratiğe dönüşmesine sebep olmaktadır (Göker, 2016: 975). Bu durum iktidarın otoritesini ve denetimini daha çok arttırarak gücünü pekiştirmesine yol açmaktadır.

Gösteri kültürüne hizmet etme amacıyla tek boyutlu düşünceyi topluma sürekli empoze eden sosyal medyanın işlevselliği, gözetim esasına dayanan panoptikon kuramına denk düşmektedir. Bentham'ın ortaya koyduğu yapıda denetim, daha çok mimari yöntemlerin kullanılması sayesinde yapılırken, günümüz dünyasında teknolojideki gelişmeler neticesinde hayatımızın her alanını kapsayan araçların, mimari panoptikonu teknolojik panoptikona dönüştürdüğü söylenebilir. Bu yeni panoptikon, Bentham'ın modelindeki taş ve tuğla prototipine dayalı mimari kısıtlamaların çoğundan kurtulmuştur. İnsan zihni üzerinde iktidar kurma şekli olan panoptikonun, teknoloji ve beraberinde özellikle sosyal medyanın kullanımıyla birlikte etkinliğini arttırarak insan bedenini ve davranışlarını kontrol altına aldığı, bu süreç içinde bireyin otoriteye boyun eğmesini ve yumuşak başlı uysal bedenler yarattığı söylenebilir (Değer, 2018, 170; İsmayılov ve Sunal, 2012: 36; Brignall, 2002). Arenada gösteri sınırlı bir alanda gerçekleşirken sosyal medyada var olan gösteri sınırları aşarak yayılımını sürekli olarak devam ettirmektedir. Bu sebeple Debord'un ortaya koyduğu gösteri tanımına da çok uygundur. Herkesin gösterinin yapımcısı olduğu ortamda roller iç içe geçerek üreticiler ve tüketiciler aynı kişiler olmaktadır. Üretilen de tüketilen de, insanların kendi hayatları veya teşhir edilmek istenen hatta bazen gizli çekilen fotoğraflar ve videolar olmaktadır. Bu görüntüler adeta kamunun beğenisine sunulmaktadır. Sosyal medya agora ortamı oluşturduğu gibi bununla birlikte bir arena özelliği taşımaktadır. Saldırıya, hakarete ve küçültücü davranışlarda bulunmaya açıktır (Çakır, 2013: 31-32). Bu tarz siber zorbalıklar kullanıcıları sıkıntıya sokabilmekte ve yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen çoğu kez bireyler yine de sosyal medyadaki varlıklarını devam ettirmeye istekli görünmektedirler.

Foucault'ya göre, iktidarın kendiliğinden işlemlerini sağlayan panoptikonun mahkûmlar üzerindeki en önemli etkisi, "gözetimin farkındalığı" ve "devamlı görünürlük"tür. Bu çerçeveden bakıldığında, sosyal medyanın gözetim olgusuna çok büyük imkân sağladığı görülmektedir. Zira, sosyal medyada yapılan etkinlikler görünür olmakta ve kullanıcılar bu şekilde bir tür sanal panoptikonun içine hapsedilmektedir. Herkes sosyal medyada birbirini gözetleme dürtüsüne sahiptir. Böylece simetrik bir görünürlük yapısı ortaya çıkmakta ve sosyal medya platformlarında, izleyenler ve izlenenler arasındaki ayırım giderek bulanıklaşmaktadır. Çevrimiçi olan herkes aynı anda gözlemci ve gözlenen olabilmekte, ancak çoğu zaman Bentham'ın binasında olduğu gibi gözetleyen, gözlenenler için hala görünmezdir ve görünürlük kalıcıdır. Yapılan paylaşımlar, beğeniler ve yazışmalarda bırakılan dijital izler yoluyla sosyal medyada gözetim yapılmaktadır (Erdoğan, 2020: 254; Bostan vd., 2017: 316; Farinosi, 2011, 65). Zamanla gözetim arzu edilen bir davranışa dönüşmekte ve panoptik sistem işleyişini devam ettirmektedir.

Bu durum artık gözetimin dijitalleştiğini ve Foucault'nun panoptikonunda olduğu gibi fiziki bir gözetleme, hapis altındakilere fiziksel ve psikolojik baskıyı uygulamak yerine, teknolojik imkânlarla insanlara özgür oldukları hissini yaşayacakları sanal bir hapisane oluşturulmaktadır. Artık uygulanmakta olan dijital panoptikondur ve bu belli noktalarla sınırlanmış gözetleme mekanizmasından daha etkilidir. Çünkü dijital panoptikon eğitimden siyasi tercihlere, alışverişten hobi ve boş zaman etkinliklerine kadar herkesi her perspektiften gözetleyebilmektedir. Sınırsız özgürlük ve iletişimin topyekûn kontrol ve gözetime dönüştüğü görülmektedir (Kalaman, 2019: 582; Akçay, 2019: 7; Sönmez, 2016: 268). Bu yeni panoptikonda kapitalist üretim şeklinin gerektirdiği disiplin ve uysallık, bireyler tarafından benimsenerek içselleştirilmekte ve gönüllü biçimde uygulanmaktadır (Foucault, 2011: 14). Gözetime yönelik bu gönüllü kabulleniş, kişilerin kendi hayatlarını bir gözetleme nesnesi haline getirebilmektedir.

Günümüz dijital panoptikonunda bireyin bedeni ve bu somut bedeninin takibi birincil derecede önem taşımamaktadır. İktidar açısından gözetimin amacı, kişilere ait dijital verileri ve sosyal medyadaki ayak izlerini takip ederek bu verileri derleyip veri havuzunda harmanlayıp her an her koşulda kullanıma hazır tutmaktır. Dolayısıyla sosyal medyanın panoptik bir yapıya dönüşmesi, dijital mecraların birer veri havuzuna evrilip tüm kullanıcı bilgilerinin iktidarın kullanımına sunulmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada sosyal medya ve sosyal medya kullanım pratiklerinin yalnızca panoptik gözetim suretiyle gerçekleştirildiği görülmektedir (Fidan, 2019, 92).

Konuşmak, paylaşmak, bilgi alışverişinde bulunmak ve ağın genişletmek gibi farklı amaçlarla sosyal medyayı kullanan bireylerin çoğu, arka planda

gözetim düzeneğinin bir parçası olduklarından ve kendileri ile ilgili elde edilen verilerin, çeşitli hesaplarla başkalarının çıkarları için kullanılmasından haberdar değildir. 2018 yılında ortaya çıkan Cambridge Analytica skandalı bu durumu anlatan en bariz örnektir. Facebook tarafından milyonlarca kullanıcıya ait bilgilerin izinsiz bir şekilde Cambridge Analytica adlı veri analiz şirketine satıldığı ve daha sonra bu verilerin ABD başkanlık seçimleri başta olmak üzere birçok politik konuda kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gözetleme pratiklerine olanak sağlayan ve manipülatif bir araç olarak sosyal medyanın elde ettiği gücün ne kadar etkili olduğu görülmektedir.

Sosyal medyanın, daha çok görsel unsurlara dayalı olduğu için ve bu görsellik üzerinden gösteri toplumunu yeniden üreten olanakları var ettiğinden dolayı etkili olduğu ifade edilebilir. Panoptik sistemin en önemli unsurlarından biri haline gelen sosyal ağlar, gösteri toplumunun başarılı imaj üretim makinelerinden birisi olmuştur. Sosyal medyanın gözetim açısından başarısı, gözetlemeyi ve gözetlenmeyi yaygınlaştırarak normalleştirmesinde yatmaktadır. Bireyler, gözetlenme üzerine kurulu yeni dünyalarında (Çoban, 2009, 11) panoptik iktidarın gönüllü elçileri olarak gösteri toplumuna hizmet etmeye devam etmektedirler.

Gösteri toplumunda ortaya çıkan bu yeni panoptikon aracılığıyla bireysel gözetim, toplumun yönetilme biçimini değiştirmektedir. Kalabalıklar artık bölünmez bir set değil, bitişik hücrelerde ayrılmış, düzenlenmiş ve sıralanmış bir bireyler topluluğudur. Her bireyin yeteneklerini ve performansını ayırt etmek, saymak ve not etmek mümkündür. Bu nedenle amaç sınırlanmak değil, disiplini yaymak ve tüm toplumsal bedende işlev görmesini sağlamaktır. Bu, disiplinin sınırları artık görülmeyecek şekilde genişletilmesi anlamına gelmektedir. Tüm toplumlar kendi panoptikonunu oluşturmakta, hücre büyütülmekte, ancak gözetim korunmaktadır (De Moya ve Pallud, 2020, 5). Gözetimin olağanlaşması ve içselleştirilmesi, kendi kendine işleyen bir disiplin mekanizmasını beraberinde getirmektedir. (Demircan, 2019: 2057). Niedzwiecki'nin (2010: 7-8) deyişle "Dikizleme Kültürü Çağı" içerisindeyiz ve bu kültür Facebook, Twitter, YouTube gibi sosyal medya araçlarıyla birlikte bir gösteriye dönüşmüştür.

Gösteri kültürü bir imajlar toplamı değil, bireyler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen bir toplumsal ilişkidir (Debord, 2012: 14). Bu ilişkilerin sosyal medya üzerinden birbirine eklemlendiğini ve iç içe geçtiğini belirtmek mümkündür. Bauman, modernitenin bir takım yeni ve değişik yollarla akışkanlaştığını vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak mahremiyetin rıza yoluyla sergilendiği ve gözetlemeye açık olduğu söylenebilir (Bauman ve Lyon, 2013, 23; Baş, 2015:112). Dolayısıyla günümüzde panoptikonun katı sabitliğinin çözüldüğü ve panoptikon sonrası bir dönemin hakim olduğu görülmektedir. Önceki dönemde panoptikon gardiyanının bir yerlerde hazır bulunduğu varsayılırken, bugünün güç ilişkileri içinde iktidar mekanizmalarını elinde bulduranlar

herhangi bir zamanda, bütünüyle ulaşılmaz hale gelebilmekte, hatta hiç ortalıkta görünmeyebilmektedir (Bauman ve Lyon, 2013, 23). Yeni panoptik dünya, katı gözetim yerine, gönüllü gözetim pratikleri üzerine kurulmuştur. Gözetimin katı olan biçimi, baskı araçları ile insanların farklı şekilde davranmasına izin vermediği halde gözetimin gönüllü biçimi insanları cezbederek ikna etmektedir (Okmeydan Bitirim, 2017: 59). Bu şekilde ikna edilen çoğu birey, daha fazla gözetlenmek uğruna herhangi bir mahremiyet kaygısı gütmemekte ve normalleştirilen bu durum karşısında çok fazla sorgulama yapmamaktadır.

Gösteri toplumunda gözetimin önemli bir aracı olan sosyal medya, insanları metalaştırmaktadır. Mahrem olan her şey artık kamusal alanda yapılmakta ve kamunun tüketimine açık hale gelmektedir (Bauman ve Lyon: 2013: 35-57). Bu nedenle sosyal medyada ürettiğimiz her içerik, paylaştığımız her fotoğraf, verdiğimiz her bilgi artık bizim mahremimiz olmaktan çıkarak başkalarının ulaşabileceği bir araca dönüşmekte ve kapitalist üretimin bir parçası olmaktadır (Karaman ve Tuğluk, 2019, 80; Deniz Anamur ve Topsakal, 2019, 43). Elde edilen bu bilgiler, özellikle politik, reklam ve pazarlama amaçlı olarak çeşitli şekillerde kullanılmaktadır.

Sosyal medyada var olan bireyler, paylaşım yaptıkları her kişisel veri ile kendileri bizzat gözetime katkı sağlamaktadır. Burada önemli olan gözetimin bir baskı unsuru ve iktidar aracı olmasıdır. Gözetimin temelinde ise bireyleri baskı ile yönlendirmek vardır. Sosyal medyada gözetlendiğini düşünen kişi, kendisini baskı altında hissederek, olduğundan farklı davranışlar göstererek, kendi içerisinde bir öz denetim mekanizması geliştirmektedir (Erdoğan, 2020: 255). Böylece iktidar ekstra bir çaba harcamadan bireyleri kolay bir şekilde kontrol altına alabilmektedir. Dahası, gözetime büyük kolaylık sağlayan sosyal medyada içerik paylaşan kullanıcılar, gözetimi içselleştirerek kendi kendilerinin hem gardiyanı hem de mahkûmu olmaktadır (Erdoğan, 2020: 256; Hafermalz, 2020, 6). Toplumsal beden, süregelen bir gözetim sistemi ile görünmeden gören iktidar tarafından disipline edilmektedir. Panoptik sistem, toplumsal özneleri biçimlendirirken, gözetlenmeyi ve seyretmeyi normalleştirmektedir. Aynı şekilde, toplum "röntgenciliği" günlük hayatın bir parçası haline getirmekte ve toplum farklı biçimlerde birbirlerini gözetleyen insanlar haline gelmektedir (Çoban, 2014, 3). Röntgenciliğin kanıksanması ise iktidarın gözetim iştahını artırarak daha pervasızca davranmasına yol açabilecektir. Diğer taraftan kitlelerin daha kolay kontrol edilmesine ve manipüle edilmesine zemin hazırlayacaktır.

Huxley tarafından yayımlanan "Cesur Yeni Dünya" adlı yapıt, zaman ve mekân yönünden bugüne ve yarına dair birtakım göndermeler yapar. Tüketim toplumunun insanları nereye götüreceğine dair tek merkezden idare edilen distopik bir evren kuran eserdeki şartlanma odaları, bugünün

bilinç endüstrisini andırmaktadır. Baskı ve şiddet araçlarına dayalı gözetim pratikleri, yüksek teknolojik olanaklara dayalı bir özellik kazanmıştır. Bu süreçte değişmeyen şey ise tüm olup bitenin iktidarın otoritesini artırmasına hizmet etmesidir. Huxley'in haz yoluyla denetlemeye dayalı sistemi, bugünün iletişim ortamında kişiyi kendisini teşhir eden sahte bir arzu nesnesine dönüştürmüştür (İsmayılov ve Sunal, 2012: 33). Sosyal medyayla birlikte bu dönüşüm daha hızlı bir şekilde gerçekleşerek kişilerin sosyal ağlarda kendilerini yeniden var etmeleri ve idealize ettikleri şekilde konumlandırımları mümkün hale gelmiştir.

Gösteri toplumunda medyatik teşhir, önce görülmek, sonra beğenilmek ve ardından beğenenden onay arzu eder. Bu durumda medyatik gözetleme, gözetlenenin onaylanmasıdır, yani gözetleme artık bir onay düzeneği hâline gelmiştir. Artık herkesin birbirini izlediği bir gözetim süreci söz konusudur. İletişim ve eğlence aracı olarak sosyal ağlar, işteş gözetlemenin kapılarını aralamıştır. İşteş gözetleme, karşılıklılık ve gönüllülük esasına dayanmaktadır. Nitekim sosyal ağlarda paylaşım yapan kişiler gözetlenmeyi ve o platformlarda var olmayı istemekte, hatta bazen kendilerini olduklarından farklı şekilde göstermeye çalışmaktadırlar (Kocabey, 2016: 58-65; Aydın, 2014: 137). Gerçeklikten koparak ideal benliklerini göstermek amacıyla paylaşım yapan kişiler, kendilerini gözetleyenler tarafından beğenildikçe ve onaylandıkça mutlu olabilmektedir.

Gözetim araçlarının, artık birer eğlence aracı olarak haz verdiği söylenebilir. Özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan genç kitle, hazza ulaşmak amacıyla bu gözetim oyununa isteyerek katılmaktadır. Gönüllü olduklarından dolayı da haz veren araçlardan vazgeçmemekte ve direnç göstermeksizin gözetimin her türünü benimsemektedirler. Artık herkes hem çevresinin sıradan ünlülerini gözetlemekte hem de kendi çevresinin ünlüsü haline gelerek gözetlenmektedir. Sosyal medyanın işteş gözetlemeye dayalı yapısı, bir yandan gözetlemek diğer taraftan gözetlenmek isteyen kişilerin eğlence ihtiyacını karşılamaktadır. Bu durumda, toplumsal rızanın inşa edilmesi de daha kolay hale gelmektedir (Okmeydan Bitirim, 2017: 62; Güven, 2016: 26).

Dolayısıyla sosyal medya, Chomsky'nin ifadesiyle "rızanın imalatı"na olanak sağlayan bir araç özelliği kazanmaktadır. Bu süreçte daha çok araçsal aklın ön planda tutulduğu söylenebilir. Bu akıl ise özellikle güç elde etmek ve daha çok gözetlemek isteyen iktidarlar tarafından kullanılmaktadır. Düşünsel köklerinden kopartılan araçsal akılla birlikte Marcuse'un "tek boyutlu insan"ı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu ise müzakere ve iletişimi ortadan kaldırarak hakikate varılmasını ve demokratik toplumun inşasını güçleştirmektedir.

Sonuç

İmaj ve görüntülerden örülü ve en temel özelliği eğlence olan gösteri toplumu, geleneksel medyada devam ettirdiği varlığını sosyal medya ile birlikte daha güçlü ve etkili bir şekilde sürdürmektedir. Debord'un deyişiyle "görünen şeyin iyi olduğu" gösteri toplumunda çoğu insan bilgi ve pazarlama sisteminin kölesi olduklarının farkında değildir. Gösterinin tüm hızıyla devam ettiği sosyal medyada kullanıcılar herhangi bir baskı ve zorlayıcı güç olmaksızın kendi istekleriyle mahremiyetini paylaşabilmektedir. Bu noktada Bentham'ın panoptikon tasavvurundaki görünmeden gözetleme durumu artık herkesin birbirini gözetlediği yeni bir panoptik hapisaneye evrilmiştir. Bireylerin otoriteye boyun eğmesi ve uysallaştırılması daha kolay hale gelmiştir.

Herkesin gösterinin yapımcısı oldu sosyal medya platformlarında roller iç içe geçmekte, üreticiler ile tüketiciler ve gözetleyenlerle gözetlenenler aynı kişiler olmaktadır. Panoptikondaki asimetric gözetim, insanların elektronik hücrelere hapsediği dijital panoptikonda simetric görünürlüğe dönüşmüştür. Sosyal medya araçlarında yapılan paylaşımlar yoluyla bırakılan dijital izler, gözetimin rahatlıkla yapılmasına olanak sağlamaktadır. Daha sonra elde edilen veriler, Facebook'un yaşadığı Cambridge Analytica olayında olduğu gibi hem gelir elde etmenin hem de politik çıkarlar için kullanılmanın bir aracı haline gelebilmektedir. Dolayısıyla görünürlüğün tuzak olduğu sosyal medyada her ne kadar bireyler kendilerini iletişimin öznesi olarak görseler de aslında arka planda gözetim ve pazarlama mekanizmasının birer nesnesi konumdadırlar.

Yeni panoptik sistemin önemli bir aracı haline gelen sosyal ağlar, gözetlemeyi ve gözetlenmeyi yaygın hale getirerek normalleştirmektedir. Panoptikondaki katılığın çözüldüğü ve Bauman'ın ifadesi ile artık akışkan hale geldiği görülmektedir. Bu akışkan dünyada gözetimi içselleştiren kişiler, yeni kurdukları dünyalarında panoptik iktidara hizmet etmeye devam etmektedir. Diğer taraftan izlemenin ve teşhir edilmenin kullanıcılara haz verdiği ve bu hazzı devam ettirmek için gözetim oyununa katılımın artarak devam ettiği söylenebilir. Böylelikle iktidarın dayatmalarına gerek kalmaksızın toplumsal düzlemde rıza inşasının rahatlıkla kurulabildiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akçay, E. (2019). Dijital Çağda Açıklık Etiği ve Etik Tercihin İmkânsızlığı: The Circle Filmi, *ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, Sayı: 3, 1-27.
- Atasoy, İ. ve Ormanlı, O. (2019). Teknoloji ve Siber Güvenlik: Dijital Toplumun Geleceği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11 (4), 399-409.
- Aydın, B. (2014). Sosyal Medya Mecralarında Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 5, 131-146.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kıskaçında Boş Zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 27-53.
- Baş, G. (2015). *Eleştirel Sosyal Medya Okuryazarlığı Bağlamında Yeni Medyada İmaj, Görüntü ve Beden Sunumu*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baştürk, E. (2016). *Panoptikon'dan Post Panoptikon'a Gözetimin Soykütüğü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayram, P. (2015). Gösteri Toplumunda Zaman Tüketimi: Sünnet Konvoyu Reklamı Üzerinden Eleştirel Bir Analiz. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 243-255.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. Çev. Elçin Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bentham, J. (2008). Panoptikon ya da Gözetim Evi. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (der), *Panoptikon Gözün İktidarı* içinde (9-77), İstanbul: Su Yayınları.
- Brignall, T.(2002). The New Panopticon: The Internet Viewed as a Structure of Social Control. *Theory & Science*, <http://theoryandscience.icaap.org/content/vol003.001/brignall.html>, Erişim Tarihi: 01.05.2020.
- Bostancı, M. (2018). Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medya Mahremiyet Algısı. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 10 (38).
- Bossewitch, J. ve Sinnreich, A. (2012). The end of forgetting: Strategic agency beyond the panopticon, *New Media & Society*, 15 (2), 224-242.
- Büyük, K. ve Keskin, U. (2012). Panoptikon'un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme. *İş Ahlakı Dergisi*, 5 (10), 55-88.
- Çakır, M. (2013). Sosyal Medya ve Gösteri. *Sosyal Medya Araştırmaları I* içinde (1-51), Ali Büyükaslan ve Ali Murat Kınık (ed.), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çamuroğlu Çığ, E. (2016). Dijital Çağda Bakışın Politikası: Panoptikon ve Aleniyet İlkesi. *Toplum ve Demokrasi*, 10(21), 91-113.
- Çoban, B. (2014). Göz ve İktidar: "Vitrinlere Değil Gökyüzüne Bak!", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 1-15.

- Çoban, B. (2009). Yeni Panoptikon Gözün İktidarı ve Facebook, *Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, 1-18.
- De Moya, J.F. ve Pallud, J. (2020). From panopticon to heautopticon: A new form of surveillance introduced by quantified-self practices. *Information Systems Journal*, 1-37.
- Debord, G. (2012). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Değer, K. (2018). Mahremiyetin Sosyal Medyada Kullanımı: Magazin Dünyası Üzerinden Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 70, 166-176.
- Demircan, G. (2019). Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, 2033-2062.
- Deniz Anamur, D. ve Topsakal, T. (2019). Herkesin Herkesi Gözetlediği Toplum: Siberuzamda Altan Gözetimin Farklı İnşası Olarak Siber Zorbalık. *İNİF E-Dergi*, 4 (2), 37-58.
- Erdoğan, M. (2020). Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi: İletişim Disiplini Alanındaki Lisansüstü Öğrenciler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 8 (1), 244-275.
- Evecen, G. (2018). Gösteriden Yeniden Üretime Televizyonda Yayınlanan Şaka Programları. *TRT Akademi*, 3 (6), 482-501.
- Farinosi, M. (2011). Deconstructing Bentham's Panopticon: The New Metaphors of Surveillance in the Web 2.0 Environment. *TripleC*, 9(1): 62-76.
- Fidan, M. (2019). *İktidarın Panoptik Gözü Olarak Sosyal Medya: Facebook - Cambridge Analytica Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma*. Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Göker, G. (2016). Bir Gözetim Aracı Olarak Periscope. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 969-992.
- Güven, S.K. (2016). Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti. Barış Çoban ve Bora Ataman(ed.), *Gözetim Toplumu- Panoptikon* içinde (15-31), İstanbul: Ege Basım.

- Hafermalz, E. (2020). Out of the Panopticon and into Exile: Visibility and control in distributed new culture organizations. *Organization Studies*, 1-21.
- Kalaman, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 26 (2), 575-594.
- Karshoğlu, F. (2014). *Siber Gözetim: Toplumsal Denetim Aracı Olarak İnternetin Dönüşümü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hamann, J. (2020). Governance by Numbers: A Panopticon Reversed?. *Politics and Governance*, 2020, 8 (2), 68-71.
- Karaman, M.K. ve Tuğluk, S. (2019). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Instagram'ın Gözetim Aracı Olarak Kullanılmasına İlişkin Alguları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 17, 69-94.
- Kaya, S. (2017). Guy Debord'un "Gösteri Toplumu" Adlı Çalışması Bağlamında Mekân ve Modanın Tüketim Unsuru Olarak İncelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 818-830.
- Kaygısız, Ü. (2017). Panoptikon: Demokrasi Ekseninde Realiteden Kurgusala Doğru Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, 2073-2094.
- Kocabey Şener, N. (2016). Eğlencenin Gözetleme Hâli ya da Eğlence Endüstrisinde "Görünen" ve "Gören" Olmak. *TRT Akademi*, 1 (1), 52-70.
- Kutluer, G. (2016). Panoptisizm ve Sanat. Barış Çoban ve Bora Ataman (ed.), *Gözetim Toplumu- Panoptikon* içinde (49-60). İstanbul: Ege Basım, 49-60.
- İsmayılov, E.K. ve Sunal, G. (2012). Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, Sayı: 18, 21-41.
- Niedzviecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü*. Çev. Gökçe Gündüç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Okmeydan Bitirim, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8 (30), 46-69.
- Öker, Z. (2005). Baudrillard. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan ve Barış Çoban (ed.), *Kadife Karanlık- 21. Yüzyıl Çağını Aydınlatan Kuramcılar* içinde (193-256), İstanbul: Su Yayınevi.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği Ve "Panoptikon" İle "İktidarın Gözü Göstergeleri". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2 (1), 22-29.
- Postman, Neil, (2004). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Safaei, S. (2020). Foucault's Bentham: Fact or Fiction?. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10767-019-09342-7.pdf>.
- Sönmez, B. (2016). Gözetim Toplumunun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması. *Selçuk İletişim*, 9 (2), 262-284.
- Sucu, İ. (2019). Gözetim Toplumunda Simülasyon Evreni ve Gündem Oluşturma: Survivor Yarışması Örneği. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-26.
- Şentürk Kara, E. ve Elçiboğa, A. (2017). Yenidünya Düzeninde Gözetlenme: Araçsal Gözetimden Sanal Gözetime. *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 12, 119-155.
- Tükel, İ. (2014). Tüketimin Yeni Aktörleri: "Y Kuşağı". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-22.
- Yamanoğlu, M.A. (2010). Tüketim Toplumunda Genç ve Yoksul Olmak: Dışlanma Süreçleri ve Karşı Stratejiler. *Kültür ve İletişim*, 13 (2), 41-79.
- Yanık, A. (2017). Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5 (2), 785-800.

